

Володимир Канцір

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права і процесу
kancir_01@mail.ru

Ірина Серкевич

Львівський державний університет внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ТЕРОРИЗМУ

© Канцір В., Серкевич І., 2017

Аналізується сучасне розуміння поняття тероризму через призму кримінально-правового явища. Розглянуто низку міжнародних нормативно-правових актів, пов'язаних з організацією, вчиненням та викриттям тероризму. Розмежовано поняття “терор” та “тероризм”. Наведено приклади системної протидії тероризму. Проаналізовано думки українських та зарубіжних науковців у сфері подолання тероризму.

Ключові слова: тероризм; терор; терористичний злочин; терористична діяльність; міжнародне законодавство.

Владимир Канцир, Ирина Серкевич

СОВРЕМЕННОЕ ПОНИМАНИЕ ПОНЯТИЯ ТЕРРОРИЗМА

Анализируется современное понимание понятия терроризма через призму уголовно-правового явления. Рассмотрен ряд международных нормативно-правовых актов, связанных с организацией, совершением и разоблачением терроризма. Разграничены понятия “террор” и “терроризм”. Приведены примеры системного противодействия терроризму. Проанализированы мнения украинских и зарубежных ученых в сфере преодоления терроризма.

Ключевые слова: терроризм; террор; террористические преступления; террористическая деятельность; международное законодательство.

Volodymyr Kantsir

Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure
Sc. D., Prof.

Iryna Serkevych

Lviv State University of Internal Affairs,
Department of Criminal Law Disciplines
Ph. D., Assoc. Prof.

CURRENT UNDERSTANDING OF THE CONCEPT OF TERRORISM

This article analyzes the modern understanding of the concept of terrorism through the prism of criminal law phenomenon. A number of international regulations related to the organization and committing terrorism exposure. Delineated the concept of “terror” and “terrorism”. Examples of systemic combating terrorism. Analyzed the views of Ukrainian and foreign scientists in fighting terrorism.

Key words: terrorism; terror; terrorist crime; terrorist activities; international law.

Постановка проблеми. Події останніх десятиріч у світі та сучасні події в Україні засвідчили, що однією з актуальних проблем сучасної цивілізації є існування надзвичайно гострої проблеми тероризму, більше того – його ескалації.

Аналіз дослідження проблеми. Як відомо, терористична діяльність пов'язана із злочинним бізнесом, вагоме місце у якому посідає тіньова економіка. На думку науковців, не все однозначно у розумінні цього виду злочинності. Проблема тероризму у теперішньому світі, мабуть, завжди буде актуальною, адже тероризм все частіше активізується. Цією проблематикою займалися такі вітчизняні науковці: В. Ф. Антипенко, Ю. М. Антонян, В. К. Грищук, В. П. Журавльов, В. М. Дрьомін, Н. А. Зелінська, В. П. Ємельянов, В. В. Коваленко, В. А. Канарев, С. В. Лазебник, С. Я. Лихова, які зробили помітний внесок у вирішення окреслених питань.

Мета роботи – знайти ефективні шляхи протидії такому небезпечному явищу, як тероризм. Очевидним є те, що напрацьовані наукові та практичні способи і методи подолання цього злочинного системно-соціального явища, та навіть протидії йому, є не надто ефективними, а якщо відвертіше, то явно недостатніми. Якою б “благородною” метою не прикривалась терористична діяльність її сподвижників, суть її все одно зводиться до жорстоких антигуманних насильницьких дій, що вчиняються злочинцями для масового залякування та пригнічення волі тих, хто здатен протистояти насильству.

Виклад основного матеріалу. Тогочасний тероризм потрібно розглядати, як організований вид злочинності. Сьогодні ера терористів-одинаків минає. Терористична діяльність стає добре організованою (спланованою, належно матеріально забезпеченою тощо). Підготувати та вчинити терористичний акт без придбання зброї, вибухівки чи інших знарядь фактично неможливо. А тіньовий ринок таких предметів контролюється тією самою організованою злочинністю. Відтак організовані засади проглядаються не тільки у тероризмі, а й у низці пов'язаних із ним злочинів. Визнання тероризму проблемою світового масштабу засвідчує і прийняття багатьох нормативних актів на міжнародному рівні. Власне у цих нормативних актах, на нашу думку, варто шукати основу сучасного розуміння тероризму. Центром розробки міжнародно-правових документів з боротьби з тероризмом є Організація Об'єднаних Націй. У її межах підготовлено й прийнято багато міжнародних договорів загального характеру, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а саме:

- Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема, дипломатичних агентів, від 14 грудня 1973 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, від 17 грудня 1979 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, від 4 грудня 1989 р.;
- Конвенція про безпеку персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу, від 9 грудня 1994 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 9 грудня 1994 р.

У певний спосіб стосується боротьби з тероризмом і Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 18 грудня 2000 р.

Для перекриття світових фінансових потоків, спрямованих на підтримку терористів, прийнята Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, від 9 грудня 1999 р.

Крім універсальних міжнародних договорів, спрямованих проти тероризму загалом, діє багато угод, завдання яких полягає в тому, щоб створити міжнародно-правову базу для боротьби з тероризмом на окремих напрямках або в окремих територіальних просторах, де здійснюється різноманітна діяльність держав. Зокрема, міжнародно-правовою основою співробітництва держав у боротьбі із тероризмом на повітряному транспорті, оскільки багато терористичних актів здійснюються на повітряних судах або з їх використанням, як це було 11 вересня 2001 р. у США, є такі документи:

- Конвенція про злочини та деякі інші дії, що здійснюються на борту повітряного судна, від 14 вересня 1963 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, від 16 грудня 1970 р.;

– Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 23 вересня 1971 р.;

– Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, що доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 24 лютого 1988 р.

Ці документи були прийняті у рамках Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Міжнародно-правовою основою боротьби держав з тероризмом на морі є такі договори:

– Конвенція ООН з морського права, від 10 грудня 1982 р.;

– Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, від 10 березня 1988 р.;

– Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, від 10 березня 1988 р.

Величезну небезпеку представляють можливості використання терористами ядерного матеріалу за умови заволодіння ним. З цього приводу існує:

– Конвенція ООН про фізичний захист ядерного матеріалу, від 3 березня 1980 р.;

– Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, від 14 вересня 2005 р.

Ще одним небезпечним засобом, який може опинитися у руках терористів з метою вчинення ними терористичних актів, можуть бути зброя і вибухові речовини. З метою протидії таким проявам у рамках ООН були прийняті два документи:

– Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення, від 1 березня 1991 р.;

– Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, його складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 31 травня 2001 р.

При ООН з 1973 року діє спеціальний комітет з тероризму, який працює у трьох напрямках:

– вироблення та узгодження правових норм; підготовка міжнародних договорів і конвенцій;

– виявлення та вивчення причин, що породжують тероризм;

– розроблення заходів боротьби з тероризмом.

Вносить свою лепту у протидію тероризму і Європейське співтовариство. Зокрема, держави-члени Ради Європи підписали:

– Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом, від 27 січня 1977 р.;

– Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму, від 16 травня 2005 р. тощо.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити проміжний висновок про те, що сьогодні міжнародним співтовариством ведеться активна діяльність, зокрема, прийнято близько півтора десятка універсальних міжнародно-правових документів, які становлять правову базу для діяльності держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права у боротьбі з одним з найбільших бід цивілізації – тероризмом.

Варто зазначити, що ці правові універсальні документи у своїй сукупності становлять те, що прийнято називати універсальним правовим режимом боротьби з тероризмом.

Водночас відзначимо, що міжнародне співтовариство так і не спромоглося виробити загальноприйнятого поняття тероризму, хоча перші спроби визначення цього поняття і прийняття міжнародного договору з боротьби з тероризмом на міжнародному рівні були прийняті ще у 30-х роках ХХ ст. у рамках Ліги Націй, а саме: у 1937 році була відкрита для підписання Конвенція про попередження і припинення тероризму, під яким розумілися “злочинні дії, направлені проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення”. На жаль, цю Конвенцію хоч і підписали 24 держави, але ратифікувала лише Індія.

Згодом після цієї невдалої спроби міжнародне співтовариство так і не дійшло єдиного висновку щодо міжнародно-правового визначення тероризму, хоча спроб було чимало. Отже, у міжнародних документах і сьогодні ми маємо тільки перелік злочинів, які визнаються терористичними.

Зокрема, у Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. вказується, що для цілей цієї Конвенції термін “терористичний злочин” означає будь-який із

злочинів, викладених і визначених в одному із договорів. Тобто у назві цього документа йдеться про тероризм, а у тексті – про терористичні злочини. Це дає можливість висловити припущення, що ці поняття потрібно розглядати як синоніми.

Окрім того, потрібно наголосити, що, незважаючи на те, що Рада Безпеки ООН розглядає акти міжнародного тероризму як загрозу міжнародному миру і безпеці, ці акти, як правило, не підпадають під категорію “основних міжнародних злочинів”, таких як геноцид, військові злочини, злочини проти людяності. Тому ці злочини не належать до юрисдикції жодного міжнародного суду чи трибуналу. Терористичні злочини (як вони визначені в універсальних документах про боротьбу з тероризмом) підпадають під дію національного кримінального законодавства з врахуванням відповідних міжнародних аспектів. Отже, зобов'язання притягувати до судової відповідальності осіб, причетних до тероризму, лежить виключно на національних системах кримінального правосуддя [4, с. 66].

З урахуванням наведеного, окреслюється ситуація: визначити перелік терористичних злочинів істотної проблеми не становить, то чи можна їх у сукупності чи окремо називати тероризмом? Спробуємо дати відповідь на це питання. Для цього з'ясуємо спочатку зміст поняття “терор”, оскільки, на наш погляд, саме воно є визначальним стосовно поняття тероризму, і у літературі часто одне поняття визначається через використання іншого.

Хоча поняття “терор” і “тероризм” увійшли у політичний лексикон більше як два століття тому, однак ці явища існували дуже давно. Насиллям супроводжувалися більшість відомих подій, зафіксованих в історії людства, зокрема, у таких формах, які сьогодні цілком можна охарактеризувати як терор і тероризм.

Зокрема, тероризм визначається як політика і тактика терору; здійснювання, застосування терору, діяльність і тактика терористів [11, с. 589–590] тощо. У тлумачному словнику С. Ожегова і Н. Шведової пропонується таке тлумачення: “Терор” – фізичне насилля, аж до самого знищення, стосовно політичних противників, а тероризм – це практика терору [10, с. 54–56].

Отже, у значній частині визначень тероризму міститься відсилання до іншого невизначеного поняття “терор”.

Слово “терор” латинського походження (*terror*) і у буквальному розумінні означає страх, жах.

Словник сучасної української мови подає таке тлумачення поняття “терор”: 1) найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення; 2) надмірна жорстокість стосовно будь-кого; залякування [3].

В Українській радянській енциклопедії 1984 року значення слова “терор” подане, як “політика залякування, насилля, розправи з політичними противниками аж до їх фізичного знищення, основний метод боротьби буржуазної контрреволюції, фашистських режимів проти прогресивних сил”. Загалом підходи щодо співвідношення понять “терор” і “тероризм” можна поділити на дві групи.

Перша – ототожнення цих понять, вживання їх, як синонімів.

Друга – їх розмежування. А тут починається новий калейдоскоп підходів.

Окремі автори, які вбачають відмінність між терором і тероризмом, розрізняють їх за різними критеріями, наприклад, що терор – це відкриті, демонстративні дії, а тероризм реалізується у конспіративних, нелегальних діях [8, с. 20–24]; інші вважають, що терор є насиллям і залякуванням, яке об'єктивно використовується сильнішим стосовно слабшого, а тероризм – це насилля і залякування, яке використовується слабшим стосовно сильнішого.

В. П. Ємельянов, відмежовуючи тероризм від терору, вказує, що вони відрізняються так: “По-перше, тероризм – це одноразово здійснюваний акт або серія подібних актів, тоді як терор має тотальний, масовий, безперервний характер. По-друге, суб'єкти тероризму, на відміну від суб'єктів терору, не те що безмежної, а взагалі жодної офіційно встановленої (виборним шляхом, внаслідок військової інтервенції тощо) влади над соціальним контингентом тієї місцевості, де розгортаються їхні дії, не мають. По-третє, суб'єктами терору виступають суспільно-політичні структури, а суб'єктами тероризму – фізичні осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності. По-четверте, якщо терор – соціально-політичний фактор дійсності, то тероризм – явище кримінально-правової властивості, і насильство при тероризмі має не загальне, а локальне застосування” [6, с. 95–104].

На нашу думку, найобґрунтованішим є таке розмежування понять терору та тероризму: терор – це характеристика певного виду діяльності (надмірна жорстокість, що стосується будь-кого до кого-небудь, створення атмосфери страху тощо), натомість тероризм – це узагальнене позначення суспільно небезпечних діянь, які відповідною державою чи міжнародним співтовариством визнаються терористичними, злочинними (злочином чи сукупністю злочинів).

Тобто тероризм, на нашу думку, потрібно розуміти, як синонім до словосполучення “терористичні злочини (терористичний злочин)”. Такий підхід, на нашу думку, обґрунтовується тим, що як ми вже зазначали, терористичні злочини не належать до юрисдикції жодного міжнародного суду чи трибуналу. Терористичні злочини (як вони визначені в універсальних документах про боротьбу з тероризмом) підпадають під дію національного кримінального законодавства з врахуванням відповідних міжнародних аспектів. Тобто теоретично у національних законодавчих актах такі суспільно небезпечні діяння, з огляду на національні традиції та особливості побудови кримінального законодавства: а) можуть бути названі по-різному (тероризм, терористичний акт тощо) і можуть вважатися кримінальним правопорушенням, злочином, деліктом; б) можуть мати різну конструкцію (бути передбачені в одній статті або у кількох); в) можуть мати як буквальне порівняно з міжнародними актами у цій сфері, так і розширене трактування; г) національне законодавство може самостійно встановлювати ознаки таких злочинів, а може відсилати до міжнародних актів тощо. Можна припустити, що з огляду на це, у міжнародному праві і використано узагальнене поняття тероризму, яке в узагальненому вигляді означає сукупність чи окремих терористичних злочин без деталізації їх (його) змісту за національним законодавством відповідної держави.

На підтвердження прийнятності нашої позиції можна зауважити, що, наприклад, у ст. 1 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом зазначається, що “...з метою видачі правопорушників Договірними Державами, жоден з наступних злочинів не розглядається як політичний злочин або як злочин, пов’язаний з політичним злочином, або як злочин, вчинений з політичних мотивів:

1. Злочин, визначений у Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписаній у Гаазі 16 грудня 1970 року.
2. Злочин, визначений у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаній у Монреалі 23 вересня 1971 року.
3. Тяжкий злочин, пов’язаний з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів.
4. Злочин, пов’язаний з викраданням людей, захопленням заручників або з тяжким незаконним затриманням.
5. Злочин з використанням бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї або вибухових листів чи посилок, якщо це призводить до загрози особам.
6. Замах на вчинення будь-якого з вищенаведених злочинів або участь особи як співучасника, що вчиняє або намагається вчинити такий злочин”.

Тобто у вказаному документі міститься, по суті, перелік злочинних діянь, стосовно яких цією Конвенцією встановлюються відповідні міжнародні процедури. Однак, враховуючи назву концепції, є усі підстави вважати, що ці злочини можна об’єднати збірним поняттям – тероризм.

До того ж казуїстичний підхід до визначення понять не притаманний вітчизняній правовій науці. Тому ми спробуємо подати змістовне визначення тероризму, враховуючи положення національного законодавства, відобразивши у його понятті істотні ознаки, адже визначити зміст поняття – це відобразити сукупність істотних ознак, за якими узагальнюються і виділяються предмети у понятті. Зміст поняття полягає не лише у визначенні сукупності існуючих ознак предметів, відображених у понятті, але і в ознаках, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших подібних предметів [7, с. 76–81].

Відтак розробку змістовного визначення поняття “тероризм”, на нашу думку, потрібно розпочати з оцінки, насамперед офіційного визначення поняття тероризму, яке наведено у Законі України “Про боротьбу з тероризмом”: “Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників,

підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей” [2, с. 338–343].

На нашу думку, таке визначення не може бути сприйняте як безпечелічне. Річ у тому, що з цього визначення можна зробити такий висновок: Це вид злочинної діяльності; що за своєю суттю така діяльність полягає у вчиненні насильницьких дій чи залякування населення та органів влади; що така діяльність характеризується відповідною злочинною метою. Але ж цим ознакам може відповідати й інші види злочинної діяльності, наприклад, бандитизм. Така діяльність також є злочинною, як правило, вона полягає у застосуванні під час нападів насильства до жертв, характеризується певною злочинною метою, – як правило, збагачення, хоча може бути й інша.

Тобто у законодавчому визначенні тероризму наведено недостатньо істотних його ознак, що уможливило б відмежувати такий вид злочинної діяльності від суміжних.

Відтак відповідь на питання про зміст поняття тероризму потрібно шукати у наукових джерелах. Найповніше серед дослідників виділяють такі ознаки тероризму, як злочинне діяння:

1. Тероризм є однією з форм організованого насильства.
2. Під час тероризму здійснюється примус ширшої соціальної групи, ніж безпосередні жертви насильства.
3. Формування цілей здебільшого не пов'язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвою та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, немає прямого зв'язку.
4. Тактична мета тероризму полягає у тому, щоб привернути увагу до проблеми, стратегічна – досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з виправно-трудових установ певного контингенту осіб, революція тощо).
5. Акти тероризму самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів.
6. Тероризм паралізує протидію з боку громадськості.
7. Знаряддям впливу тероризму є психологічний шок, який супроводжується усвідомленням того, що будь-хто може стати жертвою незалежно від того, до якої верстви суспільства він належить.
8. Будь-які правила чи закони не визнаються – жертвами терористичних актів можуть бути як дорослі чоловіки, так і жінки та діти.
9. Розрахунок робиться на ефект раптовості, несподіваності.
10. Публічність виступає як основна ознака тероризму.
11. Демонстративність актів тероризму – бажання справити враження на широкий загал.
12. Тероризм припускає “політичне вимагання”, тому він не пов'язаний із стихійними повстаннями та виступами населення.
13. Тероризм вимагає негайного задоволення висунутих вимог, інакше він вдається до реалізації погроз та ескалації насильства.
14. Може бути використаний різними організаціями.
15. Фактично завжди бере на себе відповідальність за вчинені акти насильства, оскільки вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю.
16. Являє собою антитезу політичного вбивства. Йому притаманна індиферентність щодо жертв, на противагу від селективності під час політичного вбивства.
17. Розрив між безпосередньою жертвою насильства та групою, яка становить об'єкт впливу, мету насильства [9, с. 43–49].

На нашу думку, вказані ознаки загалом притаманні тероризму. До того ж вони дублюються, є занадто деталізованими (наприклад, 10 і 11), окремі – неістотними (наприклад, те, що розрахунок робиться на ефект раптовості).

Ще одна, прийнятніша, на нашу думку, позиція щодо сутнісних ознак тероризму – це такі ознаки:

- а) організоване, ідеологічно обґрунтоване та систематичне насильство (тероризм найчастіше визначається саме як “форма організованого насильства”), причому “насильство” у його вузькому значенні – це реальне застосування сили або ж пряма загроза її застосування для завдання фізичної шкоди чи матеріальних збитків;

б) наявність і прямого, і непрямого об'єктів нападу, своєрідна дистанція між безпосередніми жертвами терору ("безневинно" віктимних) та особами (групами, організаціями, інституціями), які є справжнім об'єктом терористичного впливу;

в) відкрита чи латентна політична мотивація і спрямованість – тероризм аналізується переважно як форма політичного примусу чи шантажування державних або інших інституцій з метою задоволення висунених терористами вимог;

г) відносна малочисельність безпосередніх суб'єктів терористичної атаки (що є усталеним критерієм відмежування тероризму від інших форм політичної боротьби – воєн, національно-визвольних рухів, партизанської боротьби, політичних фронтів тощо);

д) прагнення до ефекту дестабілізації та невротизації суспільства, медіа-шоку, націленість на вибуховий соціальний резонанс за другорядного значення змісту бойової операції [1].

Ця позиція, на нашу думку, прийнятніша, проте не може бути використана як беззастережна. З урахуванням вищенаведених позицій, під час визначення поняття "тероризм" потрібно враховувати таке.

Перше, що є очевидним, тероризм за своїм характером є насильством особи чи групи осіб стосовно іншої особи чи групи осіб.

Не вдаючись у глибокий аналіз понять і видів насильства, враховуючи наведений вище перелік злочинів (ст. 1 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом), можемо припустити, що тероризмом є лише застосування такого насильства, яке і за відсутності інших ознак тероризму визнається злочинним.

У чому полягає важливість цієї ознаки? В останній час у літературі та законодавстві серед видів насильства виділяється, наприклад, економічне насильство. Таке, якщо воно не призвело до настання фізичної шкоди потерпілому, злочинним не вважається. Відтак застосування економічного насильства, навіть за наявності інших ознак, навряд чи можна вважати тероризмом.

На нашу думку, тероризм завжди полягає у застосуванні фізичного або психічного насильства. У цьому аспекті може бути використана позиція проф. О. М. Гуміна, який пропонує розмежувати кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства. Під насильством у кримінально-правовому значенні він пропонує розуміти умисний, суспільно небезпечний, кримінально-протиправний вплив на тіло або психіку іншої особи (осіб). Формою кримінального насильства є умисний злочин, який містить ознаки такого насильства або у диспозиції кримінально-правової норми, або (і) у фактичній характеристиці вчиненого діяння, або (і) у якому насильство виступає як спосіб досягнення мети. Виокремлено специфічні ознаки кримінально-правового та кримінологічного поняття насильства. Кримінологічне поняття насильства включає, окрім насильства у кримінально-правовому розумінні, також внутрішні прояви насильницької поведінки особи. Це поняття потрібно трактувати ширше, ніж кримінально-правове, оскільки кримінологія має свій специфічний предмет, вивчає закономірність злочинності у всіх її проявах, детермінації і причинності: кримінологічне поняття насильства включає не тільки його кримінальні й передкримінальні прояви (адміністративно-карані або такі, що ще не оцінюються як аморальні тощо) щодо інших людей, а також розширює коло можливих об'єктів насильницького впливу [5, с. 11–13].

Загалом у науці кримінального права ретельно досліджені різні види насильницьких дій, виокремлені основні ознаки, характерні для будь-якого насильства: а) вплив на потерпілого всупереч його волі і б) спричинення йому фізичних або моральних страждань. Усі насильницькі дії поділяють на дві групи: фізичне і психічне насильство. Фізичне насильство – це суспільно небезпечний вплив на організм іншої людини, як на зовнішній покрив тіла людини, так і безпосередньо на його внутрішні органи. Психічне насильство не порушує цілісності ні зовнішніх тканин, ні внутрішніх органів, а впливає лише на психіку людини, викликає різні почуття – страх, обурення, гнів.

Висновки. Тероризм, як явище реальної дійсності, досліджується у різних аспектах – філософському, політичному, психологічному, правовому тощо, і кожен дослідник розглядає це явище під певним кутом зору, надаючи поняттю особистої інтерпретації. Те, що цю проблему вивчали не тільки юристи, призвело до того, що у науковій літературі запанувало не правове, а буденне розуміння цього явища. На жаль, таке розуміння інколи поширювалося і на міжнародні документи, не говорячи

про літературні джерела, у яких, нехтуючи правовими межами, тероризмом вважають і бандитизм, і вбивства на замовлення, і політичні вбивства тощо, що тільки можна пов'язати з насильством. Характеризуючи напрями сучасних досліджень із проблем боротьби з тероризмом в Україні, можемо констатувати, що вони мають чітко виражену гомогенну спрямованість, адже аналізують переважно кримінально-правові та кримінологічні питання протидії тероризму. Основні питання, які вивчалися, це: поняття тероризму, його різновиди, відмежування від суміжних понять, кримінально-правова характеристика. Меншою мірою з'ясовані питання детермінантів терористичної діяльності, і, очевидно, не отримали оцінку сучасні події терористичного характеру в Україні.

1. Арістова А. Релігійне підґрунтя міжнародного тероризму / А. Арістова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dev1.religion.in.ua>. 2. Багрій-Шахматов Л. В. Методи боротьби з тероризмом. Погляд світового товариства / Л. В. Багрій-Шахматов, С. Л. Яценко // Тероризм і боротьба з ним: аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – 2000. – Т. 19. – С. 338–343. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с. 4. Громівчук І. М. Міжнародно-правове визначення тероризму як основа ефективної боротьби з ним / І. М. Громівчук // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – Т. 2. – 2011. – № 4. – С. 108–112. 5. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 “кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. М. Гумін; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2011. – 36 с. 6. Ємельянов В. П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення / В. П. Ємельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 15. – С. 95–104. 7. Жеребкін В. Є. Логіка / В. Є. Жеребкін. – Х.: Основа, 1995. – 256 с. 8. Задорожнюк І. Е. Выступление на “круглом столе” журнала “Государство и право”: “Терроризм: психологические корни и правовые оценки” / И. Е. Задорожнюк // Государство и право. – 1995. – № 4. – С. 20–24. 9. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом / В. А. Ліпкан, Д. Й. Нукифорчук, М. М. Руденко. – К.: Знання України, 2002. – 254 с. 10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.classes.ru> 11. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 10: Т–Ф. – 1979. – 658 с.

REFERENCES

1. Aristova A. *Relihiyne pidgruntya mizhnarodnoho teroryzmu* [The religious background of international terrorism] Available at: <http://dev1.religion.in.ua> 2. Bahriy-Shakhmatov L. V. *Metody borot'by z teroryzmom. Pohlyad svitovoho tovarystva* [Methods of combating terrorism. The view of world society], 2000, pp. 338–343. 3. *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian] uкл. i hol. red. V. T. Busel. Kyuyiv; Irpin': Perun, 2005, 1728 p. 4. *Hromivchuk I. M. Mizhnarodno-pravove vyznachennya teroryzmu yak osnova efektyvnoyi borot'by z nym* [International legal definition of terrorism as a basis for effective combat] *ekonomika, pravo, politolohiya, turyzm*, 2011, Vol. 4, pp. 108–112. 5. *Humin O. M. Kryminal'na nasylnyts'ka povedinka osoby: teoretyko-prykladni aspekty. Doct, Diss.* [Violent criminal behavior of persons: theoretical and applied aspects. Doct, Diss] Lviv, 2011. 36 p. 6. *Yemel'yanov V. P. Problemy zastosuvannya antyterorystychnoho zakonodavstva Ukrayiny i shlyakhy yoho vdoskonalennya* [Problems of application of anti-terrorism legislation of Ukraine and ways to improve], Vol. 15, 2007. pp. 95–104. 7. *Zherebkin V. Ye. Lohika* [Logic], Kharkiv, 1995. 256 p. 8. *Zadorozhnyuk Y. E. Vistuplenye na "kruhlom stole" zhurnala "Hosudarstvo y pravo": "Terroryzm: psykholohycheskye korny y pravovye otsenky"* [Speech at the “round table” of the journal “The State and Law”: “Terrorism: psychological roots and legal assessments”], Vol 4, 1995. pp. 20–24. 9. *Lipkan V. A. Borot'ba z teroryzmom* [Fighting terrorism], Kyuyiv, 2002. 254 p. 10. *Ozhegov S. Y. Tolkoviy slovar' russkoho yazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language], Available at: <http://www.classes.ru> 11. *Slovnyk ukrayins'koyi movy* [Словник української мови], Kyuyiv, Naukova dumka, 1970–1980. 658 p.

Дата надходження: 11.03.2017 р.